

РОЛЬ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК У РОЗВИТКУ ГОВОРІННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу сутності поняття мовлення. Розкрити механізм внутрішнього та зовнішнього мовлення (говоріння). Проаналізовано і обґрунтовано роль лексико-граматичних навичок для розвитку діалогічного та монологічного мовлення майбутніх економістів.

Ключові слова: говоріння, майбутні економісти, лексико-граматичні навички, діалогічне, монологічне мовлення

Annotation. The article deals with the analysis of the essence of speaking. The mechanism of inner and outer speaking has been revealed. The role of lexical and grammar skills in dialogues and monologues in prospective economists has been substantiated.

Key words: speaking, prospective economist, lexical and grammar skills, dialogue, monologue.

Постановка проблеми. Успішність професійної діяльності майбутніх економістів переважно залежить від їхньої комунікативної культури в цілому та від сформованості в них відповідних комунікативно-мовленнєвих умінь професійно орієнтованого говоріння. В основі професійної діяльності економіста лежить комунікативна діяльність, за допомогою якої цей фахівець передає знання, організовує обмін інформацією, керує пізнавально-практичною діяльністю співробітників, встановлює та врегульовує стосунки в колективі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблему навчання усного мовлення студентів економічних спеціальностей досліджували Н. Драб, О. Биконя, І. Коломієць, Л. Личко, Л. Манякіна, І. Мірошніченко. Більшість дослідників формують свої гіпотези щодо формування усного мовлення (говоріння) на основі психологічних та психолінгвістичних засад усного мовлення, розроблених Л. Виготським, М. Жинкіним, І. Зимньою, О. Леонтьєвим.

Мета статті – проаналізувати та виявити роль лексико-граматичних навичок у розвитку говоріння майбутніх економістів.

Відповідно до мети сформульовано **завдання**: 1) з'ясувати сутність поняття мовлення в онтологічному та функціональному аспекті; 2) розкрити механізм мовлення (говоріння); 3) охарактеризувати основні форми усномовленнєвої діяльності: діалогічне та монологічне мовлення; 4) обґрунтувати значущість лексико-граматичних навичок для розвитку діалогічного та монологічного мовлення майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу. Виокремлення дихотомії «мова і мовлення» та її різнобічні трактування в лінгвістиці свідчать про важливість цих об'єктів в лінгвістичних, педагогічних, методотичних розвідках. Мову розглядають як мовний матеріал (Ф. де Соссюр, Л. Щерба), систему правил, знаків, знання і набір одиниць (О. Смирницький), механізм, за допомогою якого породжується і розуміється мовлення (А. Супрун). Більшість вчених вважають, що мовлення – реалізація, маніфестація знань, системи знаків [9, с. 53]. Мову і мовлення необхідно розглядати в єдності як засіб та способи реалізації різних видів мовленнєвої діяльності. Мовлення – лінійна, синтагматична послідовність мовних елементів, яка відображає мовну компетенцію індивіда та забезпечує взаєморозуміння.

Мовленнєва діяльність – процес активного, цілеспрямованого та обумовленого ситуацією спілкування людей. У методиці викладання іноземних мов мовленнєву діяльність розглядають як структурне і змістовне явище.

Мовленнєва діяльність характеризується єдністю внутрішньої (породження мовлення) та зовнішньої сторін (продукування мовлення). Існуючі моделі породження мовлення (Л. Виготський, А. Леонтьєв, А. Лурія, І. Зимня) представляють мовленнєву діяльність у вигляді трьохфазової діяльності: спонукально-мотиваційна, аналітично-синтетична та виконавча фази. Мотиваційна сфера нашої свідомості породжує думку, яка охоплює людські потреби у пізнанні та комунікації. Людський потяг, мотив, інтереси, афекти та емоції визначають динаміку та характер усіх видів мовленнєвої діяльності [1, с. 357].

Аналітично-синтетична частина внутрішньої структури мовленнєвої діяльності, передбачає вибір, організацію засобів та способів здійснення діяльності. На цій фазі внутрішнього мовлення, за твердженнями І. Зимньої, відбувається формування та формулювання думки в процесі спілкування. Учена виділяє на цьому рівні три фази: планування, програмування та внутрішня мовна організація мовленнєвої діяльності [7, с. 47].

Формування та формулювання думки відбувається за допомогою мови або засобами предметно-схемного коду. Мовець оперує елементами предметно-образотворчого коду, який включає наочні уявлення та згорнуті слова і речення [8, с. 93]. Породження мовлення супроводжується створенням змістовного образу, який виникає не в мові, а в інтелекті [2, с. 191].

Програмування мовленнєвої діяльності пов'язане з процесом внутрішнього оформлення висловлювання, котре забезпечує актуалізацію вербальних засобів, семантичного плану, граматичне конструювання фраз та їх трансформацію. Механізм внутрішнього оформлення передбачає процеси розумового аналізу і синтезу, а саме: відбір, порівняння, укладання, комбінування, структурування [7, с. 112]. Внутрішнє мовлення іноземною мовою залежить від ступеня оволодіння нею і має різні форми (розгорнуте, згорнуте) на різних етапах навчання. Розгорнуте внутрішнє мовлення відбувається на початкових етапах навчання, внутрішнє програмування – при умові високого рівня оволодіння іноземною мовою [2, с. 193].

Основою функціонування мовленнєвих механізмів відбору слів, складання повідомлень, граматичного структурування в процесі навчання спілкування іноземною мовою виступають процеси пам'яті, осмислення та випереджаючого синтезу [7, с. 113].

Механізм осмислення передбачає оволодіння механізмом встановлення мовцем понятійного змісту на рівні слів, понадфразових єдностей, речення та тексту. Уміння встановлювати понятійний зміст слова, міжпонятійні відношення та відповідності між словами забезпечують правильну сполучуваність слів. Уміння встановлювати потенційні понятійні зв'язки слів на рівні речення (валентність слів), змістового членування фрази, виділення реми забезпечують відображення логіки та зв'язності думки та подій.

В процесі говоріння механізм випереджуючого синтезу виявляється в характері артикуляції та інтонаційного оформлення складів, слів та речень, детермінованості лексичних та граматичних явищ. Вербальна реалізація на рівні слів, речення, тексту наслідують принципи лексичної сполучуваності, граматичної зумовленості та послідовності вираження змісту висловлювання. В процесі навчання іноземної мови викладач враховує особливості механізму формування і формулювання висловлювання та скеровує формування фонетичної, лексико-граматичної компетентності у правильне русло.

Граматики-семантична реалізація висловлювання (вибір слів, граматичне прогнозування, відбір синтаксичних варіантів) відбувається ще на рівні внутрішнього програмування. Психологи, методисти виокремлюють певні категорії слів («вузлові слова»), які, за словами А. Лурії, є першими осередками вербалізації [10, с. 149]. До таких слів належать дієслова, службові слова, іменники.

У процесі мовлення засобом організації та утримання матеріалу виступає пам'ять. В залежності від тривалості закріплення та збереження матеріалу пам'ять поділяється на короткочасну і довготривалу [5, с. 184]. Саме операційна (короткочасна) пам'ять виступає однією з умов успішної реалізації мовленнєвої діяльності. Операційна пам'ять безпосередньо пов'язана з механізмами породження мовлення та формулювання висловлювання. В процесі мовлення у студента виникає необхідність поточного запам'ятовування та короткотривалого збереження матеріалу на час виконання мовленнєвої діяльності.

Успішне здійснення усного мовлення іноземною мовою залежить від об'єму операційної пам'яті. Операційна або короткочасна пам'ять мала за обсягом (від 2 до 26 одиниць) і зберігає інформацію від 20 до 30 секунд. На початковому етапі вивчення іноземної мови об'єм операційної пам'яті не перевищує чотири одиниці. На подальших етапах вивчення англійської мови формується здатність до збереження в короткочасній пам'яті збільшеної кількості лексичних одиниць.

Виконавча фаза мовлення передбачає послідовність моторних, складових, артикуляційних рухів.

У нашому дослідженні, поняття «говоріння майбутніх економістів» трактуємо як продуктивний вид мовленнєвої діяльності (усна форма зовнішнього мовлення), в якому відображена певна думка, зміст і реалізується у вигляді монологу та/або діалогу (полілогу), що стосується питань професійної діяльності її учасників в умовах безпосередньої взаємодії комунікантів.

На аудиторних заняттях, а також у процесі самостійної роботи, для розвитку вмінь говоріння використовуються дві основні форми мовленнєвої діяльності: діалог та монолог.

Діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування [11, с. 302]. В моделі комунікативного акту кожен із комунікантів по черзі виступає як відправником (мовець), так і утримувачем інформації (слухач) [2, с. 203]. Характерними особливостями діалогічного мовлення є: зверненість, ситуативність, еліптичність і розгорнутість, експресивність, емоційність, спонтанність.

Основними типами діалогічних дискурсів вважають: діалог-бесіда (побутовий, діловий), діалог домовленість, діалог розпитування (інтерв'ю), діалог-дискусія. Параметри їх розрізнення зводяться до наступного: 1) кількість комунікантів; 2) відносини комунікантів; 3) чергування акцій-реакцій, 4) наявність теми та розвиток теми; 5) збіг/розбіжність інтересів, 6) характер соціальної ситуації.

До мовленнєвих умінь діалогічного мовлення відносять: ініціювати і закінчувати діалог, підтримувати спілкування, використовуючи мовленнєві кліше, розширювати запропоновану співрозмовником тему розмови, вживати стягнені форми, характерні для діалогу, запитувати інформацію, комбінувати репліки згідно з комунікативним наміром, адекватно реагувати на репліки, емоційно забарвлювати діалог, вести бесіду з кількома особами відповідно до комунікативної ситуації в рамках тематики [11, с. 302].

На формування і розвиток здібності студентів вести діалог впливає рівень сформованості мовленнєвих навичок: фонетичних навичок, лексичних і граматичних навичок. У контексті нашого дослідження звернемо особливу увагу на роль лексичних і граматичних навичок у говорінні майбутніх економістів.

Спонтанність та швидкий темп діалогічного мовлення визначають необхідність високого рівня володіння мовним матеріалом [6, с. 222]. Лексичне оформлення висловлювань діалогічного мовлення передбачає вибір лексичних одиниць та їх сполучуваність згідно із замислом висловлювання. Відсутність відповідних навичок перешкоджає реалізації логічної схеми діалогічного висловлювання, яка охоплює послідовне чергування ініціативних та реактивних, реактивно-ініціативних реплік.

Діалогічне мовлення характеризується значним ступенем клішованості. «Готові» мовленнєві одиниці використовуються для висловлювання вдячності, обміну привітаннями, для привернення уваги співрозмовника, для підтвердження або коментування почутого. Студенти мають передати максимальну автентичність використаних мовних кліше, які зустрічаються в мовленні носіїв мови в незмінному чи частково зміненому вигляді [4, с. 26.]. Досягнення автоматизованого вживання студентами передбачає ознайомлення з типологією клішованих одиниць, їхньою функціональною прагматичністю, ситуативним вживанням та виконання відповідних вправ за зразком.

Важливість граматичного рівня зумовлюється тим, що усна комунікація відбувається успішно, коли мовець здатний прогнозувати синтаксичну структуру, правильно відбирати і використовувати граматичну форму, використовує велику кількість питань, перепитувань, засобів ухилення (модальних фраз, прислівників), експресивно-оцінних елементів семантико-синтаксичних структур.

Монологічне мовлення – усномовленнєва форма спілкування, що передбачає зв'язне і неперервне висловлювання однієї особи, яке звернене до одного або декількох слухачів, співрозмовників [11, с. 340]. Для монологічного мовлення характерні зв'язність, тематичність, контекстуальність, відносна неперервність, послідовність, логічність.

Розрізняють такі основні типи монологічних висловлювань: опис, розповідь, міркування (роздум). В основі їх класифікації лежать такі логічні категорії як простір, час, причина і наслідок. Параметри їх розрізнення полягають у наступному: 1) мета; 2) темп оповідання; 3) предмет та об'єкт висловлювання.

До мовленнєвих умінь монологічного мовлення належать: з'єднувати мовленнєві зразки на основі певної логічної схеми, повно висловлюватися відповідно до комунікативної ситуації, оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми, збагачуючи мовлення з урахуванням рівня навченості, оптимально використовувати раніше вивчений матеріал, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і умінь на нову ситуацію; залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем [111, с. 341].

Розгорнута передача інформації, висловлення власних думок, намірів, оцінки передбачає використання студентами різноманітних лексичних одиниць. На початкових етапах навчання актуальним стає питання щодо форми монологічного мовлення, а саме збільшення лексичного запасу. На просунутому етапі навчання студенти

повинні вміти передавати зміст висловлювання, забезпечувати інформативність монологічного висловлювання шляхом використання різноманітних лексичних одиниць.

Синтаксичною особливістю монологічного мовлення є переважне використання простих і складних речень. Головними засобами вираження опису, повідомлення є такі видо-часові форми дієслова як Present Simple, Present Continuous, Past Simple; часова послідовність розповіді виражається за допомогою Past Simple, Past Perfect. Л.В. Гронь наголошує, що видо-часові форми дієслова забезпечують необхідний динамізм, підкреслюють зміну подій чи станів [3, с. 39].

У монологіях-описах переважно використовують складносурядні речення з єднальним або протиставним відношенням, в монологіях розповідях – складнопідрядні речення з підрядними часу; у монологіях-міркуваннях – складнопідрядні речення з підрядними причини і наслідку, підрядними означальними і додатковими реченнями, а також інфінітивні звороти [11, с. 352]. Чим вищий рівень сформованості лексико-граматичних навичок, тим більш автоматизованими є мовленнєві операції, які забезпечують мовне оформлення монологічного мовлення, що дозволяє мовцю зосередитися та змісті монологічного висловлювання.

На основі здійсненого аналізу можемо зробити такі **висновки**. Мовлення – це структурне і змістовне явище, у формі лінійної, синтагматичної послідовності мовних елементів, яке відображає мовну компетенцію індивіда та забезпечує взаєморозуміння. Відповідно «говоріння майбутніх економістів» – це продуктивний вид мовленнєвої діяльності, в якому відображена певна думка, зміст і реалізується у вигляді монологу та/або діалогу (полілогу), що стосується питань професійної діяльності її учасників в умовах безпосередньої взаємодії комунікантів. Від рівня сформованості лексико-граматичних навичок залежить успішність говоріння майбутніх економістів.

Перспективою подальших досліджень буде аналіз особливостей використання методики формування лексико-граматичної компетентності у майбутніх економістів у процесі самостійної роботи.

Література:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь /Л.С. Выготский: Сбор. соч.- М.: Педагогика, 1982. – т.2.
2. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: [учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. Высш. Пед. учеб. заведений] / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 336с.
3. Гронь Л.В. Навчання вільного переказу майбутніх учителів англійської мови: дис. кандидата пед. наук: 13.00.02/Гронь Лариса Василівна. – К.: , 2001. – 198 с.
4. Дученко Т.С. Обучение квалифицированной диалогической речи на основе ситуативно-тематического минимума на I курсе языкового вуза (Английский язык): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02/Т.С. Дученко. – Одесса, 1984. – 23с.
5. Загальна психологія: підручник/О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднічук. – К.: Либідь, 2005. – 464с.
6. Задорожна І.П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: монографія/І.П. Задорожна. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – 414 с.
7. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке/И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
8. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации.- М.: Наука, 1982. – 159 с.
9. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти/М.П. Кочерган. – К.: Видавничий цент «Академія», 1999. – 288 с.
10. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. – М.: Либроком, 2009. – 256 с.
11. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / За заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.